

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 3

2026

ZAMONAVIY KOMPETENSIYAVIY TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNING PRAGMATIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING METODIK TAYYORGARLIGI

Yeshanov Marat Urazaliyevich

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, tayanch doktorant

Annotatsiya

Mazkur tadqiqotda bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining pragmatik kompetentligini kompetensiyaviy yondashuv doirasida rivojlantirishning metodologik strategiyalari va ta'lim samardorligini oshirish mexanizmi yoritilgan. Pragmalingvistika va sotsiopragmatikani integratsiyalovchi pedagogik modelni joriy etish orqali talabalarning pragmatik kompetensiyani takomillashtirishning mazmun, shakllari va natijalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari ingliz tili nutq malakalari darslarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: pragmatik kompetensiya, oliy ta'lim, EFL, kompetensiyaviy ta'lim, pragmalingvistika, sotsiopragmatika, nutqiy aktlar, metodologiya, xushmuomalalik.

МЕТОДИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ешанов Марат Уразалиевич

Узбекский государственный университет мировых языков, базовый докторант

Аннотация

В данном исследовании освещаются методологические стратегии развития прагматической компетенции будущих учителей английского языка в рамках компетентностного подхода, а также механизм повышения эффективности обучения. С научно-теоретической точки зрения проанализированы содержание, формы и результаты совершенствования прагматической компетенции студентов посредством внедрения педагогической модели, интегрирующей прагмалингвистику и социопрагматику. Результаты исследования способствуют повышению эффективности занятий по развитию навыков английской речи.

Ключевые слова: прагматическая компетенция, высшее образование, EFL, компетентностное образование, прагмалингвистика, социопрагматика, речевые акты, методология, вежливость.

METHODOLOGICAL TRAINING FRAMEWORK FOR ENHANCING STUDENTS' PRAGMATIC COMPETENCE IN MODERN COMPETENCY-BASED EDUCATION

Yeshanov Marat Urazaliyevich

Uzbekistan State World Languages University, Basic Doctoral Student

Abstract

This study highlights methodological strategies for developing future English language teachers' pragmatic competence within a competency-based framework, as well as a mechanism for improving learning effectiveness. From a scientific and theoretical perspective, the study analyzes the content, forms, and results of enhancing students' pragmatic competence through the implementation of a pedagogical model that integrates pragmalinguistics and sociopragmatics.

The research findings contribute to increasing the effectiveness of lessons focused on developing English speech skills.

Keywords: pragmatic competence, higher education, EFL, competency-based education, pragmalinguistics, sociopragmatics, speech acts, methodology, politeness.

Zamonaviy tilshunoslik va xorijiy tillarni o'qitish sohasida asosiy e'tibor qat'iy ravishda oddiy grammatik savodxonlikdan kommunikativ kompetensiyaning kengroq tushunchasiga qaratildi. Haymsning til bilimi muloqot jarayonida nafaqat grammatik jihatdan to'g'ri, balki ijtimoiy jihatdan ham maqbul bo'lgan holatlarni anglashni o'z ichiga oladi, degan asosiy g'oyasi ushbu paradigmaning tamal toshi bo'lib qolmoqda. Biroq, o'nlab yillar davomida olib borilgan tadqiqotlarga qaramay, dalillar shuni ko'rsatadiki, yuqori darajadagi lingvistik malaka o'z-o'zidan yuqori pragmatik kompetentlikni anglatmaydi [7; 1-2-b.]. O'zbekiston sharoitida so'nggi ta'lim islohotlari, xususan, Prezidentning PF-60-sonli Farmonida raqobatbardosh, mantiqiy fikrlaydigan avlodni shakllantirishga ustuvor ahamiyat qaratilishi Oliy ta'lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'limga o'tishni taqozo etdi [3; 69-b.].

Pragmatik kompetentlik – muayyan maqsadlarga erishish uchun tildan samarali foydalanish va tilni kontekstda tushunish qobiliyatidir [8; 123-b.]. U ham pragmalingsvistika (ma'noni ifodalash uchun zarur bo'lgan lingvistik resurslar), ham sotsiopragmatika (interpretatsiya asosidagi ijtimoiy idrok)ni qamrab oladi [7; 2-b.]. EFL (ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rganish) sharoitida o'rganuvchilar o'rganilayotgan til jamiyati muhitiga sho'ng'imaganligi sababli, bu ko'nikmalarni egallash birinchi tildan (L1) salbiy ko'chish (transfer) va autentik manbalarning yetishmasligi kabi qator qiyinchiliklar bilan kechadi [4; 14-b.].

O'zbekistondagi bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari o'rtasida o'tkazgan tadqiqotimizdagi dastlabki tahlilimiz pragmatik kompetensiyani takomillashtirish borasida sezilarli bo'shliqlarni aniqladi. Talabalar bevosita va bilvosita kommunikativ nutqiy aktlar, kooperatsiya tamoyillari va xushmuomalalik me'yorlari bo'yicha cheklangan bilimga ega ekanliklarini namoyon etdilar. Bundan tashqari, ular o'rganilayotgan tildagi muayyan vaziyatga xos me'yorlarni to'liq tushunish yoki qo'llash qobiliyatiga ega emasliklari aniqlandi va bu muloqot chog'ida pragmatik muvaffaqiyatsizliklarga olib keldi. Mazkur tadqiqot zamonaviy, kompetensiyaviy ta'lim muhitida pragmatik kompetentlikni rivojlantirishga mo'ljallangan kompleks metodik tayyorgarlik modelini joriy etish orqali ushbu kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan.

Kompetensiyaviy yondashuvning evolyutsiyasini bixevioristik yondashuvdan kasbiy va ijtimoiy rivojlanishga yaxlit qarashga o'tish kabi bir necha tarixiy bosqichlar orqali kuzatish mumkin [6; 647-b.]. Zamonaviy pedagogikada kompetensiya shunchaki ko'nikmalar majmuasi emas, balki kasbiy vazifalarni hal qilish uchun bilim, ko'nikma va munosabatlarni safarbar qilishni o'z ichiga olgan integrallashgan sifatdir [1; 142-b.]. O'zbekiston oliy ta'lim tizimida an'anaviy bilim berish usulidan voz kechib, "ta'lim natijalari"ga asoslangan yondashuvni afzal ko'rish orqali xalqaro standartlarga moslashishga aniq harakat kuzatilmoqda [3; 172-b.].

O'rganilayotgan til muhitida bo'lish foydali bo'lsa-da, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pragmatik rivojlanish uchun aniq ko'rsatmalar berish shunchaki bilvosita muhit ta'siridan ko'ra ancha samaraliroqdir [4; 19-b.]. Bu, ayniqsa, o'rganuvchilar uchun darhol anglashilmaydigan murakkab nutqiy aktlar va implikaturalar uchun dolzarbdir. Bu jarayonni qo'llab-quvvatlash maqsadida zamonaviy ta'lim muhitida texnologiyalardan foydalanish tobora kengayib bormoqda. Texnologiyalar yordamida takomillashtirilgan o'qitish, jumladan, bloglar, podkastlar va kompyuter vositachiligidagi muloqotdan (KVM) foydalanish ingliz tili darslarida odatda mavjud bo'lmaydigan autentik manbalar va o'zaro muloqot imkoniyatlarini taqdim etadi [7; 3-b.]. Ushbu vositalar "kontekstualizatsiya"ni osonlashtirib, o'rganuvchilarga xavf darajasi past bo'lgan virtual muhitda pragmatik jihatdan muhim interaksionalarni mashq qilish imkonini beradi [5; 7-b.].

Pragmatik kompetentlik ko'p qirralidir. Bizning taklif qilgan va joriylantirgan pedagogik modelimizda pragmatik kompetensiya illokutiv kompetensiya (nutqiy aktlarni bajarish), sotsiolingvistik kompetensiya (registrlarning o'rinalishi) va metapragmatik xabardorlik (pragmatik qoidalarini ongli ravishda bilish)ni o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ikkinchi tilni (L2) o'rganuvchilar ko'pincha "pragmatik transfer-interferensiya" muammosiga duch kelishadi, ya'ni birinchi til (L1) me'yorlarini ikkinchi til (L2) kontekstlariga nomuvofiq tarzda qo'llashadi [4; 14-b.]. Binobarin, samarali metodik tayyorgarlik bizning tahlillarimizga ko'ra, kognitiv va affektiv-motivatsion komponentlarni integratsiyalashi, o'rganuvchilarni nafaqat qoidalarini tushunishga, balki ularni amalda qo'llash uchun kasbiy o'zlikni anglash va motivatsiyani rivojlantirishga ham rag'batlantirishi lozim.

Tadqiqotimiz xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo'nalishiga ixtisoslashgan oliy ta'lim muassasalarida o'tkazildi. Ishtirokchilar tarkibiga mazkur yo'nalishda tahsil olayotgan bakalavriat talabalari hamda professor-o'qituvchilar jalb etildi.

Tadqiqot dizayni ketma-ket bosqichli tuzilishga ega bo'ldi: 1. prognostik bosqich: talabalarning mavjud pragmatik salohiyatini diagnostik baholash. 2. metodik tayyorgarlik bosqichi: pedagogik model va didaktik materiallarni ishlab chiqish. 3. amaliyot bosqichi: tajriba-sinov ishlarini amalga oshirish. 4. umumlashtiruvchi bosqich: natijalarni tahlil qilish va umumlashtirish.

Biz bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining pragmatik ko'nikmalarini takomillashtirishga qaratilgan tizimli yaxlit pedagogik modelni ishlab chiqdik. Ushbu model quyidagilarni o'zida mujassam etadi: asosiy tarkibiy qismlar: illokutiv, sotsiolingvistik va metapragmatik xabardorlik; nazariy asos: pragmatolingvistika va sotsiopragmatika; qiyosiy yondashuv: ona tili va chet tili interferensiyasini taqqoslash; kompetensiyalar integratsiyasi: kognitiv va affektiv-motivatsion komponentlarni kasbiy kompetensiyalar bilan uyg'unlashtirish. Ushbu integrativ yondashuv kompetensiyaviy ta'lim va pragmadidaktikaning zamonaviy ustuvor lingvodidaktik yo'nalishlariga tayanadi. Didaktik tizim bilvosita nutq aktlari va xushmuomalalik strategiyalaridan xabardorlikni oshirishga mo'ljallangan maxsus topshiriqlarni o'z ichiga olib, unda real hayotiy muloqot talablarini modellashtirish uchun autentik materiallar va texnologiyalar bilan boyitilgan ssenariylardan foydalanildi.

Ma'lumotlar muayyan nutq aktlarini anglash va qo'llash hamda sotsiopragmatik muvofiqlikni o'lchash uchun mo'ljallangan tajriba-sinovgacha va undan keyingi testlar yordamida to'plandi. Taklif etilgan didaktik tizimning samaradorligini aniqlash maqsadida statistik tahlil o'tkazildi. Prognostik bosqichdagi dastlabki tahlil pragmatik kompetensiya yetishmovchiligi haqidagi tadqiqot gipotezasini tasdiqladi. Talabalarning o'rganilayotgan chet tilidagi bevosita va bilvosita kommunikativ nutq aktlari bo'yicha bilimlari tarqoq ekani kuzatildi. Xususan: hamkorlik tamoyillaridan xabardorlik sezilarli darajada pastligi aniqlandi; xushmuomalalik me'yorlari (masalan, negativ va pozitiv xushmuomalalik) haqidagi bilimlar minimal darajada edi; talabalar chet tilidagi muloqotning asosiy turlarida pragmatik strategiyalardan vaziyatga mos foydalanish me'yorlarini to'liq tushunib yetmagan; ularning erkin nutqida pragmatik markerlar va strategiyalar deyarli qo'llanilmagan.

Metodik tayyorgarlik va amaliyot bosqichlari amalga oshirilgach, tajriba guruhida sezilarli o'sish kuzatildi. Yangi pedagogik model asosidagi didaktik qo'llab-quvvatlash til shakli va ijtimoiy kontekst o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqurroq anglashga yordam berdi. Tajriba-sinovdan keyingi test natijalarining statistik tahliliga asoslanib shuni ta'kidlash joizki, tadqiqot yakunida tajriba guruhida pragmatik kompetensiyaning barcha tarkibiy qismlarini o'zlashtirish bo'yicha sezilarli o'sish qayd etildi. Tajriba-sinov ishlarining hisoblangan samaradorlik ko'rsatkichi o'n to'rt foizni tashkil etdi. Bu o'sish nazorat guruhiga nisbatan statistik ahamiyatga ega yaxshilanishni anglatadi va integrativ yondashuv nazariy lingvistik bilimlar bilan amaliy pragmatik qo'llash o'rtasidagi bo'shliqni muvaffaqiyatli to'ldirganini ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqot natijalari Ishihraning [2; 941-b.] xulosalariga mos keladi. Olimning ta'kidlashicha, maxsus o'qitish zarur, chunki juda kam sonli o'qituvchilargina maxsus tayyorgarliksiz pragmatik me'yorlarni o'rgatish qobiliyatiga ega bo'ladi. Biz erishgan samaradorlik natijasi shuni tasdiqlaydiki, qachonki bo'lajak o'qituvchilar metapragmatik xabardorlikka, ya'ni so'zlovchilar nima uchun muayyan shakllarni tanlashini tushunish qobiliyatiga ega bo'lsa, ularning kompetensiyasi yanada yuksaladi.

Tadqiqotimiz, shuningdek, Vang va boshqalar [8; 135-b.] tomonidan bildirilgan xavotirlarga ham to'xtaladi. Ular EFL (chet tili sifatida ingliz tili) o'rganuvchilari muhit ta'sirining yetishmasligi sababli ESL (ikkinchi til sifatida ingliz tili) o'rganuvchilariga qaraganda odatda pragmatik kompetensiyaning quyi darajasini namoyon etishini ta'kidlagan edi. Biz autentik muloqotga taqlid qiluvchi "zamonaviy kompetensiyaviy ta'lim muhiti"ni yaratish orqali (Shirxoniy [7; 3-b.] hamda Qi va Chen [5; 8-b.] taklif qilgan texnologik strategiyalar yordamida) EFL kontekstining cheklovlarini yumshatishga muvaffaq bo'ldik. Bundan tashqari, modelimizga affektiv-motivatsion komponentlarning integratsiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini isbotladi. Tilni o'zlashtirish pragmatikasi bo'yicha tadqiqotlarda qayd etilganidek, o'rganuvchilar o'zlarining ona tilidagi shaxsiyatiga (L1 kimligiga) zid kelsa, ikkinchi til (L2) me'yorlariga ko'pincha qarshilik ko'rsatadi [4; 22-b.]. Ona tili va chet tili o'rtasidagi "interferensiyalar"ni kasbiy kompetensiya doirasida aniq ko'rib chiqish orqali biz talabalarga ushbu madaniyatlararo ziddiyatlarni yengishda yordam berdik, bu esa o'z navbatida, o'rinli pragmatik strategiyalarning ko'proq o'zlashtirilishiga olib keldi.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarida pragmatik kompetensiyaning o'z-o'zidan rivojlanishi yetarli emas. Tarkibiy va uslubiy jihatdan puxta tayyorgarlik bosqichi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqotda ishlab chiqilgan, illokutiv, sotsiolingvistik va metapragmatik xabardorlikni kognitiv hamda affektiv asosda birlashtirgan pedagogik model o'zining samaradorligini isbotladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hojiyev O. O. Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy tamoyillari va metodlari // Development of Science. – 2025. – T. 1. – № 4. – B. 141–145.
2. Ishihara N. Instructional Pragmatics: Bridging Teaching, Research, and Teacher Education // Language and Linguistics Compass. – 2010. – Vol. 4. – No. 10. – P. 938–953.
3. Jo'rayeva T. U. Oliy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati // "Problems and Solutions of the Competency-Based Approach in Preschool Education" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – 2025. – B. 69–73.
4. Jung J. Issues in Acquisitional Pragmatics // Working Papers in TESOL & Applied Linguistics. – 2001. – P. 1–24.
5. Qi X., Chen Z. A Systematic Review of Technology Integration in Developing L2 Pragmatic Competence // Education Sciences. – 2025. – Vol. 15. – No. 172. – P. 1–16.
6. Sa'dullayev T. K. Kompetensiyaviy ta'lim tizimini samarali tashkil etishning falsafiy-pedagogik asoslari // Journal of IQRO. – 2025. – T. 19. – № 1. – B. 133–137.
7. Shirkhani S. Technology-Enhanced Teaching of Pragmatic Competence // i-manager's Journal on English Language Teaching. – 2014. – Vol. 4. – No. 3. – P. 1–7.
8. Wang Y., Al-Shaibani G. K. S., Jiang L. Pragmatic Competence of EFL and ESL Learners and its Influencing Factors: A Systematic Review // Eurasian Journal of Applied Linguistics. – 2024. – Vol. 10. – No. 3. – P. 122–140.
9. Xasanova D. K. Kompetensiyaviy yondashuvning amalga oshish bosqichlari // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. – 2024. – T. 4. – № 3. – B. 643–648.
10. Teachers and Advisers Webinars. – Cambridge University. – URL: <https://www.undergraduate.study.cam.ac.uk/events/teachers-and-advisers-webinars>